

לימודי דעת - תוכנית לימוד השולחן ערוך

הלכות אבלות

סימן שמד - שעור 14

© רשות השימוש בשיעורים היא אישית בלבד לצורך לימודי הקורס ולחזרה ושינון
אין להשתמש בשיעור זה לשום מטרה אחרת ללא רשות מפורשת מהמו"ל
- לימודי דעת תכנית הסמיכה שע"י פרחי שושנים 03-6166340 -

נושא הסיכום: הלכות הספד
[סימן שמד (מסעיף טז) – סוף הסימן]

תוכן הסיכום:

1. סעיפי השו"ע והרמ"א (כולל ציוני ש"ך וט"ז)
2. אלו דיבורים מותרים בפני המת.
3. פסוקים ועניני תורה בהספד המת
4. הנהגות הציבור בפטירת ראשי העם
5. את מי מותר להספיד בבית הכנסת ובבית המדרש
6. הספד על חכם וגאון
7. תוספת דיני הספד מן האחרונים
8. סיכום

הסיכום נכתב ע"י הר' יצחק צבי אושינסקי (דיין)

סעיפי השו"ע והרמ"א (כולל ציוני ש"ך וט"ז):

טז. יא אין אומרים בפני המת אלא דברים של מת כגון צרכי קבורתו והספד אבל שאר כל דבר יב אסור, והני מילי בדברי תורה אבל במילי דעלמא לית לן בה.

יז. מותר לומר פסוקים ודרשה (ה) לכבוד המת בתוך ארבע אמותיו או בבית הקברות.

יח. חכם שמת בית מדרשו בטל שסופדין אותו כל שבעה אבל שאר מדרשות עוסקין בתורה אפי' בשעת הספדואחר ההספד אין תלמידיו מתקבצים בבית מדרשו אלא מתחברים שנים ושנים ולומדים בבתיהם. אב בית דין שמת כל מדרשות שבעיר בטלין והרגילין להתפלל בב"ה משנים מקומם. נשיא שמת כל בתי מדרשות שבכל מקום שמספדין אותו בטלים ואחר ההספד אין נכנסים לבית המדרש אלא מתחברים שנים ושנים ולומדין בבתיהם וכל בני העיר מתפללים בבית האבל בין בחול בין בשבת חוץ מקריאת התורה בשבת ושני וחמישי שקורין בב"ה ולא יטיילו בשוק אלא יושבים משפחות משפחות ודוים כל היום.

יט. מספדין תלמידי חכמים ונשותיהם בב"ה ובבית המדרש אבל לא שאר העם.

כ. חכם ואלוף וגאון מכניסין אותו לבית המדרש ומניחין המיטה במקום שהיה דורש וסופדין אותו שם וכשמוציאים המיטה סופדים אותו עד בית הקברות וביום הז' עולים לבית הקברות ומבקרין אותו וכן ביום שלושם ותכלית י"ב חודש מבקרין ומשכיבין אותו.

ביאור הסעיפים

אלו דיבורים מותרים בפני המת

סעיף טז

מקורה של הלכה זו הוא ממסכת ברכות ג ע"ב, שם ישנן שתי לישנות בגמרא.

לישנא קמא: אין אומרין בפני המת אלא דבריו של מת (עניני הספד וקבורה – רמב"ן), אמר רבי אבא בר כהנא לא אמרן אלא בדברי תורה (משום לעג לרש – ש"ך) אבל מילי דעלמא לית לן בה".

לישנא בתרא: ואיכא דאמרי, אמר רבי אבא בר כהנא, לא אמרן אלא בדברי תורה וכל שכן מילי דעלמא".

המחלוקת העולה בין שתי הלישנות הנ"ל היא, שללישנא הראשונה רק דברי תורה אסור לדבר בסמיכות לנפטר אך דברים אחרים שאינם דברי תורה מותר לדברם גם בסמיכות למת. ואולם לפי לישנא שניה עולה שלא רק דברי תורה אסור לדברם בסמיכות לנפטר אלא גם שאר דברים וענינים אסור לדברם לידו.

כיצד הכריעו הפוסקים בין הלישנות הנ"ל?

א. רבנו האי פסק כלישנא הראשונה וכן פסק הרמב"ם ועוד ראשונים שענינים שאינם דברי תורה מותר לומר בסמיכות למת. ואולם כל זה מדובר חוץ לד' אמות מהמת ושם אסור בדברי תורה ומותר בשאר ענינים לדבר.

ב. ואולם יש החולקים (בטור) וסוברים שגם ענינים שונים אסור לדבר בסמיכות למת, ואולם כ"ז רק בתוך ד' אמות אך חוץ לד' אמות מותר לדבר בשאר ענינים.

השו"ע בסעיף זה פוסק ג"כ כלישנא קמא, שאין אומרין בפני המת אלא דבריו של מת, כגון צרכי קבורתו והספד, אבל שאר דברים אסור, ואולם כ"ז רק בדברי תורה אך שאר ענינים מותר לדברם בסמיכות למת.

ועי' ש"ך ס"ק יא המבאר שמהשו"ע משמע שדברי תורה אסור אפי' חוץ לד' אמות ואילו שאר דברים אפי' תוך ד' אמות מותר. ומביא את דעת הב"ח הסובר שאכן דברי תורה אסורים אפי' חוץ לד' אמות אך שאר דברים מותר מחוץ לד' אמות. עוד מוסיף שם שדבריו של מת, דהיינו נספד ועניני קבורה מותר לדברם אפי' תוך ד' אמות למת, לפ"ז מבאר מה שנוהגים לדרוש בהספדים דברי תורה ואגדות חז"ל אפי' תוך ד' אמות בפני הנפטר.

עוד מוסיף שם הש"ך את דין המרדכי שכל אותו חדר שבו מונח המת חשוב כד' אמותיו (ויש להקפיד שלא לדבר שם דברי חולין ודברי תורה).

האם מותר לומר תהילים תוך ד' אמות למת? עי' בשדי חמד אבלות סי' קטו וכן בפני ברוך סי' לז סע' כב הכותבים שמותר לאמרם בסמיכות לקבר המת.

פסוקים ועניני תורה בהספד המת

מקורו של דין זה הוא בגמרא שם, שדברי המת מותר לאמרם אפי' בסמיכות למת. וכן מובא במהר"י אבוהב שבב"י שמותר לומר פסוקים ודרשה לפני המתים עליהם.

כן פסק גם השו"ע בסעיף זה. ועי' בט"ז ס"ק ה המדגיש שרק לכבוד המת מותר לומר הדרשה וההספד לידו, אך כאשר זה לא לכבודו אלא לכבוד הדרשן, כגון אלו שרוצים להראות את כוחם בדרוש ומפליגים בהספד על המת, ודאי שזה אסור.

עוד מוסיף הט"ז שם דין הנוגע לענין אחר, שכתב בספר תורת האדם שאין זה מנהג טוב להזכיר את הנפטר לאחר י"ב חודש, ואם מגיעה שמועה על פטירת מת לאחר י"ב חודש פטורים מהספד.

עוד מוסיף שם שאין חודש העיבור בכלל דין י"ב חודש (דהיינו שבשנה מעוברת אין צורך לנהוג י"ג חודש) משום שלא הוזכרה שנה בדין זה אלא נכתב רק "י"ב חודש".

הנהגות הציבור בפטירת ראשי העם

מקורו של סעיף זה הוא במסכת מו"ק כב ע"ב. שם מביאה הגמרא את הנהגות הציבור בפטירת ראשי העם.

סעיף יח

וכך כותבת הגמרא (בתוספת ביאור המובא בטור):

חכם שמת בית מדרשו בטל, דהיינו שסופדין אותו כל שבעה אבל שאר בתי מדרשות עוסקין בתורה אפי' בשעת הספדו. אחר ההספד אין תלמידיו מתקבצים בבית מדרשו אלא מתחברים שנים ושנים ולומדים בבתיהם.

אב בית דין שמת כל בתי מדרשות שבעיר בטלים, והרגילים להתפלל בבית הכנסת משנים מקומם, היושבים בדרום עוברים לצפון והיושבים בצפון עוברים לדרום.

נשיא שמת כל בתי מדרשות שבכל מקום שמספדין אותו בטלים, ואחר ההספד אין נכנסים הלומדים לבית המדרש אלא מתחברים שנים ושנים ולומדין בבתיהם. וכל בני העיר מתפללים בבית האבל בין בחול בין בשבת חוץ מקריאת התורה בשבת ושני וחמישי שקוראים בבית הכנסת. דין זה האחרון הוא רק אודות נשיא, אולם בחכם או אב בית דין אין בית הכנסת בטל, ומקצתם מתפללים בבית הכנסת ומקצתם בבית האבל.

הרמב"ם (הלכות אבל פרק ט הלכה טו) הוסיף עוד אודות נשיא שמת שלא יטיילו בשוק אלא יושבים משפחות משפחות ודוים כל היום (ואלו דברי רבי יהושע בן קרחה שם בגמרא כג ע"א).

השו"ע בסעיף זה פוסק את כל המובא לעיל וכן מוסיף את דין הרמב"ם המובא בסוף הדברים.

את מי מותר להספיד בבית הכנסת ובבית המדרש

מקורה של הלכה זו הוא במסכת מגילה כח ע"ב, שם מובא שבבית הכנסת ובבית המדרש מותר להספיד תלמידי חכמים ונשותיהם, ואולם את שאר העם אסור להספיד שם.

סעיף יט

השו"ע בסעיף זה פסק הלכה זו ככתבה וכלשוונה.

פה חשוב להדגיש את דין רב האי המובא בטור (ואינו מוזכר בשולחן ערוך). פסק רבנו האי שאדם חשוב וגדול בתורה ויחיד בדורו, שמת, מותר להניח לידו בהספד ספר תורה שפרוס עליו סדין.

הראיה לדבריו מובאת בבית יוסף בשם הרמב"ן בתורת האדם, מהגמרא בבבא קמא יז ע"א, וכן מהגמרא במו"ק כה ע"א.

הספד על חכם וגאון

מקורו של דין זה הוא ברמב"ן בתורת האדם, ושם כתב שחכם ואלוף וגאון מכניסין אותו לבית המדרש ומניחין המיטה במקום שהיה דורש וסופדין אותו שם התלמידים וקהל ישראל, וכשמוציאים המיטה סופדים אותו עד בית הקברות. וביום השביעי עולים לבית הקברות ומבקרין אותו וכן ביום שלושים, ויותר מכך אין עולים לבקר על קברו, ובסיום י"ב חודש מבקרין את קברו ומשכיבין אותו (תפילת השכבה).

השו"ע בסעיף זה פוסק את המובא ברמב"ן הנ"ל.

אודות דין הספדו של חכם גדול בבית מדרשו, עי' בחכמת אדם (כלל קנה סעי' יח) שכתב: "ורע עלי המעשה מה שנהגו להכניס מיטת המת לבית הכנסת להספידו, מפני שראו שעשו כן לאדמו"ר הגאון רשכבה"ג הגר"א מוילנא זצ"ל, שהיה ידוע ומפורסם בכל העולם לגאון וחסיד יחיד בדורו, וממנו למדו לעשות כל למי שרוצים לכבדו וכו'". ואכן שם כותב בסוף דבריו שמפני טעות זו של ההמון, ראוי לבטל מנהג זה ולהנהיג שלא להכניס שום מת לבית הכנסת ולבית המדרש.

תוספת דיני הספד מן האחרונים:

אלו הימים שאין מספידים בהם (אלא לחכם בפניו):

ראש חודש (שו"ע, או"ח, תכ), כל חודש ניסן, פסח שני, ל"ג בעומר, חנוכה, פורים גדול ופורים קטן בשני הימים, ט"ו בשבט, ט"ו באב, אסרו חג, ד' ימים שבין יו"כ לסוכות, ערב שבת וערב יו"ט אחר חצות, ערב יום כיפור אפ' קודם חצות, חול המועד (אפ' לחכם בפניו - ע"פ באור הלכה ס' תקמז ד"ה שמותר) וכן שבת ויו"ט ראשון ושני (שו"ע, תא, ה, משנה ברורה או"ח, תקנט, סקי"ז ובפני ברוך, ג, י).

אבל שבכל זאת רוצה להספיד את מתו בחול המועד – עי' בספר אגרות משה או"ח חלק א סי' קסה שנוטה להתיר לו.

הלכות אבלות סימן שמד סעיפים טז- סוף הסימן / שיעור 14

מובא בספר **גשר החיים** פרק יג סעיף ד שישנם קהילות קדושות כגון קהילת חב"ד הנמנעות כיום בכלל ממצוות הספד, זאת משום שבתקופות האחרונות יש מספידים שיוצאים מגדרי ההספד או שמפליגים יותר מדאי בשבח הנפטר, או שמדברים דברים שאינם שייכים להספד עצמו, ולא נקרא זה כבוד המת אלא רק כבודם של המספידים עצמם.

אדם גדול שצוה שלא יספידוהו (שהוזכר דינו כבר לעיל בשם **הפתחי תשובה**) הנוהג הוא (ומובא **בגשר החיים** שם) שמספידים אותו בקיצור, וממעטים (או שלא מדברים כלל) בשבחיו, ומדברים דברי התעוררות. והסבר הדבר שלא מקיימים את בקשתו, היא, דההספד כולל שני חלקים: הספד ובכי, ואמנם את ההספד יכול למנוע אך את מצות הבכי על אדם גדול וכשר, אין רשות למת להפסיד מכלל הציבור.

ומוסיף שם **הגשר החיים** בהערה למטה שכך עשה הגאון מקאליש בהלויית הגאון ר' זונדל סלנטר זצ"ל, וכך עשה גם הגאון ר' חיים ברלין בהלוויית הגאון ר' יצחק בלזר, וכך עשו גאוני ירושלים בהלוויית הגאון ר' שמואל סלאנט זצ"ל, שכל אלו צוו שלא להספידם, ואמרו עליהם רק דברי התעוררות קצרים.

מובא בספר **מנחם אבלים** (ערך ה אות לא) שלא נהגו להספיד ולעשות השכבה לקטנים, אלא רק מבן שלוש עשרה שנים ומעלה.

סיכום

- א. אין אומרים בפני המת אלא דבריו של מת, כגון צרכי קבורתו והספד, אבל שאר דברים אסור, ואולם כ"ז רק בדברי תורה אך שאר ענינים מותר לדברם בסמיכות למת.
- ב. תהלים מותר לאמרם בסמיכות למת.
- ג. גם הספדי ושבחי המת מותר לאמרם בסמיכות לנפטר.
- ד. עי' בגוף הסיכום באריכות מהן הנהגות הציבור בפטירת ראשי העם.
- ה. בבית הכנסת ובבית המדרש מותר להספיד רק תלמידי חכמים ונשותיהם, ואולם את שאר העם אסור להספיד שם.
- ו. חכם ואלוף וגאון מכניסין אותו לבית המדרש ומניחין המיטה במקום שהיה דורש וסופדין אותו שם התלמידים וקהל ישראל, וכשמוציאים המיטה סופדים אותו עד בית הקברות.
- ז. עי' בגוף הסיכום באלו ימים אין מספידים בהם (אלא לחכם בפניו).
- ח. אדם גדול שצוה שלא יספידוהו, הנוהג הוא שמספידים אותו בקיצור, וממעטים (או שלא מדברים כלל) בשבחיו, ומדברים דברי התעוררות.
- ט. לא נהגו להספיד ולעשות השכבה לקטנים, אלא רק מבן שלוש עשרה שנים ומעלה.

